

نقش سیاسی و نظامی تنگه هرمز

دکتر محمد رضا حافظ نیا

شد و در سال ۱۶۵۴ م هلند سیادت دریائی انگلستان را به رسمیت شناخت.

در سال ۱۶۶۳ جنگ جدیدی بین دو کشور واقع گردید که در سال ۱۶۶۷ به شکست انگلستان و حضور مجدد هلندیها در تنگه هرمز انجامید بطوریکه در ۱۴ اوت ۱۶۸۴ ناوگان هلندی به سواحل ایران حمله برده و قشم را گرفته و بندرعباس را گنوله باران نمودند. در سال ۱۶۸۹ م با تغییرات حکومتی در هلند و انگلستان جریان به نفع سیاست های انگلیس تمام شد و انگلستان مجدداً از موقعیت بهتر برخوردار گردید. رقیب بعدی انگلستان فرانسویها بودند که در

ابتدا بعنوان مبلغ در سال ۱۶۲۳ م به بصره وارد شدند و در سال ۱۶۶۵ م توانستند از شاه عباس دوم امتیازات تجاری و بازرگانی کسب نمایند. ولی انگلیسها پس از خروج هلندیها از خارک در سال ۱۷۶۵ م توانستند از پیشروی فرانسویها جلوگیری نمایند بویژه اینکه این دو کشور بین سالهای ۱۷۵۶-۱۷۶۳ م درگیر جنگ در اروپا بودند و دامنه درگیری به تنگه هرمز و خلیج فارس نیز کشیده شد و چهار کشتی جنگی فرانسوی به تبارخانه کمپانی هند شرقی انگلیس در بندرعباس حمله برده و آنجا را تصرف و تخریب نمودند شکست فرانسه در جنگ جریان را به نفع حاکمیت انگلستان در خلیج فارس تمام کرد.

وقوع انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ م و ظهور ناپلئون که از تمایلات توسعه طلبانه برخوردار بود، مجدداً خلیج فارس و تنگه هرمز و هندوستان را در کانون توجه او قرارداد، فرانسویها استراتژی تقویت مخالفین انگلستان در خلیج فارس و هندوستان و نزدیکی به حکومت ایران را پیشه کردند. این جریانها به شدت انگلستان را نگران کرده بود تا اینکه شکست ناپلئون در قاهره بسال ۱۸۰۰ م و شکست های بعدی او، طرح تصرف خلیج فارس و تنگه هرمز و هندوستان را عقیم گذاشت و فرانسه برای مدتی از منطقه دور بود.

پس از آنکه بین حکومتان نیز رقابتها بر سر تصرف و تسلط خلیج فارس و تنگه هرمز شدید بود مثلاً هلندیها و انگلیسها با انگلیسها و فرانسویها، انگلیسها و روسها همیشه با هم در حال رقابت بوده و دامنه رقابت در جنگ های محلی اروپا نیز بروز می کرد.

ولی آنکه از بین تمام این رقابتها سر بر آورد و حاکمیت حدود دو قرن را برای خود در خلیج فارس و تنگه هرمز تثبیت نمود انگلستان بود، انگلستان بعد از خروج پرتغالیها و با مساعدت شاه عباس صفوی موقعیت خوبی پیدا نمود ولی در مقابل رقیب خود یعنی هلندیها نتوانست دوام بیاورد که در نهایت تضعیف هلندیها در اروپا بدنبال جنگ های چندساله و حوادث داخلی اروپا منجر به تقویت انگلیسها

اهداف انگلستان

همانطور که اشاره شد خلیج فارس بدلیل ارزشهای خاص خود همیشه مورد توجه قدرت های جهانی بوده است زیرا خلیج فارس و تنگه هرمز نقش تعیین کننده ای در موازنه قدرت و برتریهای استراتژیکی جهان معده داشته و دارد. بعد از افول قدرت دریائی پرتغال در منطقه خلیج فارس و بروز خلأ قدرت، امکان ظهور قدرت مسلط برای مدتی وجود نداشت و حاکمیت در خلیج فارس بین قدرت های محلی صفویه و افشاریه و زندیه و هلند و انگلیس و روسیه و حاکم عمان و ساحل نشینان خلیج فارس دست به دست می چرخید و قدرت های اروپائی ضمن اینکه در این عرصه رقابت همگانی درگیر

اهمیت خلیج فارس مانع از آن می شد که فرانسه نسبت به آن بی تفاوت باشد و لذا ادامه حضور خود را با اتخاذ استراتژی جدید اقتصادی حفظ کرد و سعی بر گسترش روابط تجاری خود با منطقه خلیج فارس نموده و منتظر فرصت مناسب باقی ماند، در سال ۱۸۹۵ م با روسیه هم پیمان شد و توانست اقدام به احداث خط کشتی رانی دریائی بین بمبئی، هرمز و بصره بنماید و در سال ۱۹۰۰ م کشتی های جنگی خود را (۴ فروند) برای بازدید به خلیج فارس اعزام نمود ولی هیچگاه نتوانست قدرت حاکم منطقه خلیج فارس بشود.

در حال حاضر نیز رابطه تجاری فرانسه با خلیج فارس در سطح بالائی قرار دارد و بزرگترین فروشنده سلاح به منطقه خلیج فارس فرانسه می باشد، علاوه بر آن از طریق همسویی با سیاست های دنیای غرب و امریکا حضور نظامی سیاسی خود را در خلیج فارس حفظ نموده است. انگلستان با دو رقیب جدید اروپائی یعنی آلمان و روسیه نیز در خلیج فارس روبرو شد. آلمانی ها با هدف تصرف بازار تجاری منطقه و دسترسی به مسیر ارتباطی اروپا به آسیای شرقی و هند فعالیت های خود را آغاز نموده و اولین کشتی تجاری خود را که حامل ذغال سنگ و پارچه و کالاهای دیگر بود از هامبورگ به بندر بوشهر اعزام نمودند. وینهلیم دوم امپراطور آلمان قصد داشت امپراطوری خود را از بوسفر تا خلیج فارس گسترش داده و دامنه نفوذ روسیه و انگلیس را تشنگر نماید. آلمانی ها در سال ۱۹۸۴ م محصول قند خود را ارزاتر از محصول قند فرانسه وارد بازار خلیج فارس نموده و بفروش رساندند و امتیاز خاک سرخ ابوموسی را بدست آوردند، و طرح احداث خط آهن سراسری اروپا به خلیج فارس و هندوستان را مورد بررسی قرار دادند، و بانک آلمان قرارداد اجرای آن را در سال ۱۸۹۹ م با دولت عثمانی و فرانسه منعقد نمود (۵۰٪ سرمایه متعلق به آلمانها و ۴۰٪ به فرانسویها و ۱۰٪ به عثمانی ها).

فکر اولیه طرح احداث خط آهن مزبور به فردی به نام فردریک لیست منتسب است. او که دارای تفکر استراتژیک بود به رابطه بین راه آهن و تغییر موازنه قدرت نظامی معتقد بود، فردریک لیست در نیمه قرن نوزدهم طرح راه آهن سراسری آلمان به آسیا را مطرح کرد و مسیر خط را از هامبورگ به وین و استانبول و سپس بغداد و بصره و از طریق ساحل شمالی خلیج فارس به بندرعباس و سپس گواتر و کراچی و نهایتاً بمبئی در هندوستان تعیین نمود.

مقدمات اجرای طرح راه آهن مزبور فراهم می گردید که جنگ جهانی اول مانع از انجام آن شد و انگلستان که از خطر احداث آن نگران بود در این امر پیشدستی کرده و پیشنهاد احداث خط آهنی از اسکندریه تا خلیج فارس را با هزینه کمتر داد. در این میان تعیین کننده دولت عثمانی بود زیرا در آن موقع بعنوان یک قدرت منطقه ای برای قدرت های انگلیس و آلمان معتبر شناخته می شد. اولین کسی که از خط آهن آلمانی ها اظهار نگرانی کرد لرد کروزن بود که طی نامه ای نوشت: «پشت پرده این خط مقاصد پنهان است که منجر به این خواهد شد که دولت عثمانی به صورت یک دولت

تحت الحمایه آلمان در آید.»
 رقابت بین انگلیس و آلمان شدت گرفت و این امر منجر به دخالت آنها در مسائلی داخلی ایران شد که حضور و مناسبات آلمانی در مناطق جنوبی کشور و مجاور مرکز حکومت انگلیس یعنی بوشهر و فعالیت آلمانها در بین عشایر و تصویر جلوه ای مطلوب از حکومت آلمان در بین ایرانیان در مقابل انگلیسها، که سابق سونی نزد ایرانیان داشتند و حمایت های ضمنی دولت ایران از آلمانها، جملگی مؤید رقابت شدید بین دو قدرت یاد شده برای کنترل و اعمال نفوذ در دستگاه حاکمه ایران می باشد، زیرا در آن موقع هم نفت ایران برای جنگ تعیین کننده بود و هم موقعیت جغرافیائی ایران در شمال خلیج فارس به آن نقش تعیین کننده ای را در حوادث منطقه

می داد. در آغاز جنگ آلمانها برای ضربه زدن به منافع انگلیس در منطقه خلیج فارس، عملیاتی را به نام عملیات کارون طراحی کرده و مسئولیت اجرای آن را به فردی بنام «فریتس کلاین» واگذار نمودند که از سپتامبر ۱۹۱۴ م آغاز شد. اهداف عمده این طرح عبارت بودند از: نظامی و سیاسی، بدین معنی که انهدام لوله های نفتی و انبارهای شرکت نفت ایران و انگلیس در خوزستان و تصرف و بهره برداری از آبادان و همچنین جلب نظر علما و مراجع در عراق برای صدور فرمان جهاد علیه انگلستان جزو اهداف طرح محسوب می شد که توفیقی بدست نیاوردند. در جنگ جهانی دوم نیز یکی از اهداف هیئر دسترسی به ذخایر نفت خلیج فارس بود که شکست آلمان در جنگ اول و دوم جهانی مانع از دسترسی آن به منطقه خلیج فارس شد و انگلستان بدینوسیله رقیب را از میدان بدر کرد. دولت روسیه رقیب خطرناک انگلیس برای منطقه خلیج فارس و تنگه هرمز و هندوستان بحساب می آمد. روسها بقصد دسترسی به آبهای آزاد جنوب ایران و همچنین بازارهای ثروت هندوستان سعی بر نفوذ به جنوب را داشتند که انگلستان به روشهای مختلف مراقب رفتار روسها بوده و مانع از نفوذ آنها به منطقه می شد در سال ۱۸۹۵ م یک مهندس روسی به هرمز قدم گذاشت و گزارش جامعی تهیه نمود و از این تاریخ دولت روس توجه و علاقه زیادی به جزیره هرمز و دهانه خلیج فارس پیدا کرد، و بفکر ایجاد پایگاه دریائی در منطقه افتاد. در سال ۱۹۰۰ هیئتی را تحت پوشش «هیئت جغرافیائی» برای بررسی مسیر راه آهن روسیه به ایران گسیل داشت که هدف اصلی اتصال آن به یکی از بنادر جنوبی خلیج فارس چون بندرعباس و چاه بهار بود. روسیه در سال ۱۹۰۳ اقدام به مانور مشترک نظامی با فرانسه در مسقط نمود و ناوگان آنها به نمایش قدرتی در خلیج فارس نیز پرداختند.

ادامه دارد